

Ο εντελώς άλλος Ξένος

Από τον ΠΕΤΡΟ ΜΑΡΤΙΝΙΔΗ

Καμέλ Νταούντ: *Μερσώ, ο άλλος ξένος*, μτφρ. Γιάννης Στριγκός, Πατάκη, Αθήνα 2016, σελ. 198

«Οι λαοί που υποστηρίζουν την ισότητα όλων των ανθρώπων έχουν το δικαίωμα να εξουσιάζουν όσους είναι κατώτεροί τους.»

Αλεξίς ντε Τοκβίλ

Ως γνωστόν, η ζωή μιμείται την τέχνη περισσότερο από όσο η τέχνη τη ζωή, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι μπορεί κανείς να εκλαμβάνει τη μία σαν την άλλη. Βέβαια, την εποχή του ρομαντισμού, πολλοί ξεσήκωναν πρότυπα από τη λογοτεχνία κι επιδίωκαν να τα ζήσουν στ' αλήθεια. (Κάποιοι αυτοκτόνησαν μιμούμενοι τον Βέρθερο, άλλοι υιοθέτησαν την απελπισία του Ευγένιου Ονέγκιν κι αμέτρητοι μετατράπηκαν σε «βυρωνικούς ήρωες», χάρη στο *Προσκύνημα του Τσάιλντ Χάρολντ*.) Στη μεταμοντέρνα εποχή μας η τάση μοιάζει να επανέρχεται. Μόνο που οι λογοτεχνικοί ήρωες περνούν αυτοπροσώπως πλέον στην πραγματική ζωή, χωρίς να χρειάζονται ενσαρκωτές. Κάτι σαν τα Πόκεμον.

Ο Καμέλ Νταούντ, δημοσιογράφος και εκδότης γαλλόφωνης εφημερίδας στο Οράν της Αλγερίας, πήρε δυο βιβλία του Αλμπέρ Καμύ και έκανε ένα δικό του. Πήρε την *Πτώση* (1956), ως προς τον μονόλογο-εξομολόγηση του ήρωα σ' έναν άγνωστο που συναντά τυχαία σε μπαρ, για να τη συνδυάσει με τον *Ξένο* (1942), ως προς το θέμα του ήρωα που, αποκαμωμένος από τη χωρίς νόημα ζωή κι έναν εκτυφλωτικό ήλιο πάνω από κεφάλι του, πυροβολεί και σκοτώνει έναν Άραβα που ξάπλωνε σε μια παραλία. Μόνο που

Ο Αλμπέρ Καμύ σε σχέδιο του Κωνσταντίνου Παπαμιχαλόπουλου.

ο ήρωας του Νταούντ, ο εξομολογούμενος το ενοχικό παρελθόν του στον άγνωστο του μπαρ (τον συγγραφέα, προφανώς), όπως γίνεται στην *Πτώση*, παρουσιάζεται ως μικρός αδελφός ενός «πραγματικού» Άραβα – εκείνου που σκότωσε Μερσώ, ο ήρωας του Καμύ στον *Ξένο*.

Είναι αλήθεια πως και ο ίδιος ο Καμύ έπαιξε με την «εμπράγματη» διάσταση αυτής της ιστορίας, καθώς σε μεταγενέστερο βιβλίο του –την *Πανούκλα*– κάνει λόγο για την «πολύκροτη δίκη κάποιου εμπορικού υπαλλήλου που σκότωσε έναν Άραβα σε μια παραλία». Πολλοί συγγραφείς επανεμφανί-

ζουν περιστασιακά ήρωες παλιότερων έργων τους σε νεότερα, «ζωντανεύοντάς» τους περισσότερο, με αυτό τον τρόπο. Ο Μπαλζάκ υπήρξε ο μεγάλος μετρ μιας τέτοιας στρατηγικής. Αλλά ο Καμέλ Νταούντ νομίζω ότι ατυχεί. Όχι γιατί παίρνει έναν διάσημο ήρωα άλλου συγγραφέα, του δίνει έναν αδελφό και μια μητέρα κι αγωνίζεται να τον βγάλει από την ανωνυμία του τυχαίου θύματος. Αλλά γιατί, έτσι, δίνει μια σκοπιμότητα στον φόνο ενός Γάλλου που μετά είκοσι έτη διαπράττει ο δικός του ήρωας. Τη σκοπιμότητα της εκδίκησης, υποκινημένης μάλιστα από μια μητέρα φύλακα των παραδόσεων, ενώ ο ήρωας του Καμύ είχε σκοτώσει στο πνεύμα της σουρεαλιστικής αντίληψης που διακήρυξε ο Αντρέ Μπρετόν, ότι «κορυφαία παράλογη πράξη είναι να πάρεις ένα ρεβόλβερ, να βγεις στον δρόμο και να σκοτώσεις τον πρώτο τυχόντα».

Ο «ξένος» του Καμύ αποτελεί την επιτομή του παραλόγου. Μια λογοτεχνική εκδοχή όσων πραγματεύεται και το φιλοσοφικό δοκίμιο *Ο μύθος του Σισύφου* που εξέδωσε την ίδια χρονιά (1942). Όπου τίθεται και απαντιέται καταφατικά το ερώτημα του κατά πόσο αξίζει να ζούμε, έχοντας διαπιστώσει πως η ζωή δεν αποδεικνύεται τόσο ευχάριστη και συναρπαστική, ώστε να τη ζούμε έστω και αν δεν έχει νόημα, ενώ οι οδύνες στις οποίες μας υποβάλλει δεν εξαγοράζονται από την ύπαρξη ενός νοήματος. Συνεχής οδύνη χωρίς νόημα –ένα «σισύφειο» μαρτύριο– κάνει την αυτοκτονία λύτρωση. Ωστόσο ο Καμύ καταλήγει στο ότι «πρέπει να φανταστούμε τον Σίσυφο ευτυχισμένο». Ο «άλλος ξένος», αντίθετα, συνιστά δείγμα εκείνης της γαλλικής παροιμίας που θέλει την εκδίκηση ως «ένα πιάτο που σερβίρεται κρύο».

Πολύ μετά τη δολοφονία του μεγάλου του αδελφού, του «Μούσσα» (όπως αποφασίζει να τον ονομάσει ο Νταούντ) ή «Ζουτζ» (από τον αριθμό «δύο» στα αραβικά, επειδή ο Μερσώ τον πυροβόλησε στις 2 μ.μ.), σκοτώνει κι αυτός έναν Γάλλο στην τύχη. Το κάνει στη διάρκεια της αποχώρησης των Γάλλων από την Αλγερία, όταν ο απελευθερωτικός αγώνας έχει λήξει νικηφόρα για τους Αλγερινούς. Επitéλους, είκοσι χρόνια μετά, το αίμα πληρώνεται με αίμα. Ο ήρωας του Νταούντ μένει ατιμώρητος μάλιστα, αφού η αλγερινή αστυνομία τον ψέγει μόνο για το ότι δεν διέπραξε τον φόνο λίγες μέρες νωρίτερα, όσο διαρκούσαν οι αψιμαχίες (ενώ ο Μερσώ του 1942 είχε καταδικαστεί σε θάνατο στην γκιλοτίνα). Ο «άλλος ξένος» μένει απλώς να γερνά με τις ενοχές, τις τύψεις και την υποψία μήπως αυτή η πράξη έκανε τη ζωή του ακόμα χειρότερη από όσο ήταν στα χρόνια που θρηνούσε τον αδικοχαμένο αδελφό.

Η «αντιανάκριση για τον Μερσώ» (*Meursault, contre-enquête*), όπως είναι ο τίτλος του πρωτοτύπου, έχει πολλαπλώς υμνηθεί από τον διεθνή Τύπο, στα δυο χρόνια που κυκλοφορεί, και έχει τύχει υψηλότατων διακρίσεων. Πρόκειται για πράγματι καλογραμμένο έργο και η ελληνική μετάφραση παρακολουθεί εξαιρετικά την ποιητική γραφή του συνεχούς μονολόγου. Μόνο που πρόκειται για μια πολύ καλογραμμένη μίρλα, κατά τη γνώμη μου. 198 σελίδες παράπονου για τον Άραβα που σκότωσε ο Γάλλος χωρίς να σκεφτεί πως δεν ήταν ένας από εκείνους τους Άραβες με τους οποίους συνεπλάκη νωρίτερα για χάρη ενός άχρηστου γνωστού του, προαγωγού· πως διόλου δεν κινδύνευε εκείνη την ώρα κι ωστόσο τον σκότωσε, εν ψυχρώ· πως πέρασε έπειτα μια ολόκληρη δίκη και καταδίκη χωρίς καν να δώσει ένα όνομα στο θύμα του· πως έτσι άφησε τη μητέρα του θύματος και τον μικρότερο αδελφό χωρίς οικονομική αποζημίωση ή μια σύνταξη από το γαλλικό κράτος, ενώ τους ρήμαζε τη ζωή κ.ο.κ., είναι πάρα πολλές σελίδες.

Είναι σαν να επινοεί κάποιος μια τρίτη αδελφή, μετά την σκληρή Αλιόνα και την ανάπηρη Λιζαβέτα Ιβάνοβνα, τα δυο θύματα του Ρασκόλνικοφ στο *Έγκλημα και τιμωρία*, και τη βάζει να θρηνεί για τις αδελφές της είκοσι χρόνια μετά. Μετά την «ματωμένη Κυριακή» του 1905 λόγου χάρη, όταν η ίδια έχει ενταχθεί στους μπολσεβίκους κι αναλογίζεται πώς η τσαρική δικαιοσύνη τιμώρησε τον δολοφόνο με μόνο οκτώ χρόνια εξορίας στη Σι-

βηρία (όπου μάλιστα τον ακολούθησε η αγαπημένη του Σόνια και τον συμφιλίωσε με τον κόσμο), ενώ οι αδελφές της ήταν νεκρές· πως η Αλιόνα, έστω ανάληκτη ενεχυροδανειστριά, θα μπορούσε σε κομμουνιστικό καθεστώς να έχει γίνει μια λαμπρή οικονομολόγος και η Λιζαβέτα, έστω ανάπηρη, να αναδειχθεί σε σπουδαία καλλιτέχνη· όπως η Σόνια, καίτοι καλή φίλη της Λιζαβέτας, δεν έπαψε να αγαπά τον Ρασκόλνικοφ κ.ο.κ.

Βεβαίως ο Νταούντ δεν επιδίδεται σε τόσο απίθανο τόλμημα. Αλγερινός ο ίδιος, γαλλόφωνος κι εξαιρετικός χειριστής της γαλλικής, άνθρωπος που θαυμάζει τον Καμύ κι εξακολουθεί να ζει και να τριγυρίζει στα τοπία που εκείνος έχει περιγράψει, διαθέτει μια μεστή εγγύτητα με το περιβάλλον του *Ξένου*. Αλλά όλα αυτά δεν κάνουν το δικό του έργο ιδεώδες συμπλήρωμα του έργου του Καμύ (ώστε τα δύο βιβλία «να διαβάζονται δίπλα δίπλα», όπως έγραψε μια κριτική). Του λείπει, ίσως γι' αυτούς ακριβώς τους λόγους, η οικουμενική απόγνωση του ήρωα του Καμύ.

Μολονότι, ως δημοσιογράφος, ο Καμέλ Νταούντ έχει προκαλέσει τους φανατικούς του Ισλάμ σε βαθμό που να εκτοξευθούν απειλές κατά της ζωής του, η προβληματική του βιβλίου του, για το μη νόημα της εκδίκησης, είναι θεολογικής τάξης. Δεν εντάσσεται στο μη νόημα της ζωής εν γένει. Κι όταν γράφει: «Κρατάω κακία στη μητέρα μου, ναι, της κρατάω κακία. Εκείνη διέπραξε αυτό το έγκλημα στην πραγματικότητα. Εκείνη μου κρατούσε το χέρι, ενώ ο Μούσσα κρατούσε το δικό της και ούτω καθεξής, ως τον Άβελ ή τον αδελφό του» (σ. 128), είναι για να παρωδήσει την εισαγωγική φράση από τον *Μύθο του Σισύφου*. Εκεί, ο Καμύ έγραφε: «Δεν υπάρχει παρά ένα φιλοσοφικό πρόβλημα αληθινά σοβαρό – η αυτοκτονία», ενώ ο ήρωας του Νταούντ δηλώνει, αμέσως μετά τα παραπάνω: «ο φόνος είναι το μόνο καλό ερώτημα που μπορεί να θέσει στον εαυτό του ένας φιλόσοφος. Όλα τα άλλα είναι φλυαρίες».

Σε πολλά σημεία της αφήγησης γίνονται τέτοιες διακριτικές παραπομπές σε βιβλία του Καμύ και ιδίως στον *Ξένο*. Η διάσημη πρώτη φράση του *Ξένου* είναι: «Σήμερα η μητέρα μου πέθανε. Ή ίσως χθες, δεν ξέρω». Ο Άλλος ξένος ξεκινά με τη φράση: «Σήμερα η μαμά ζει ακόμη. Δεν λέει τίποτα πια, αλλά θα μπορούσε να πει πολλά». Πια να βρει εκατό σελίδες παρακάτω την αβεβαιότητα, ως προς το πότε ο ήρωας επέλεξε το θύμα της εκδίκησης του, όταν γράφει: «Έψαχνα ένα μαγαζί ανοιχτό στο κέντρο της

κωμόπολης κι εκεί, ανάμεσα στους λιγοστούς, όλο αγωνία, Γάλλους που είχαν μαζευτεί, είχε πάρει το μάτι μου εκείνον που, το ίδιο βράδυ, ή την επόμενη μέρα, ή μερικές μέρες αργότερα, δεν θυμάμαι πια, θα γινόταν το θύμα μου.»

Εάν υπήρχε υπαιγιμός ρατσιστικού εγκλήματος στο μυθιστόρημα του Καμύ, τότε πολλά θα ήταν ανεκτά σ' αυτό του Νταούντ. Δεδομένου ότι η εκδίκηση του ήρωα δεν εμφανίζεται αμιγής. Συντελείται σε κλίμα ιδιοτελειών και πλιάτσικου, το καλοκαίρι του 1962, λίγο πριν και λίγο μετά τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας. Τότε η μητέρα και ο ίδιος εγκαθίστανται σε εγκαταλειμμένο σπίτι Γάλλων, καταλαμβάνοντάς το, ενώ δολοφονίες σκύλων ή σπασίματα φανοστατών διευκολύνουν τις νυχτερινές ληστείες άλλων πλούσιων σπιτιών. Θα αναδεικνυόταν, έτσι, μια κοινή ποταπότητα. Εκείνη του αποικιοκράτη που σκοτώνει έναν ιθαγενή από περιφρόνηση για ένα κατώτερο κι εκείνη των ιθαγενών που σκοτώνουν αποικιοκράτες επειδή φθονούν τον πλούτο τους και με πρόσχημα την ανεξαρτησία νοιάζονται για εκδίκηση και πλιάτσικο. Ούτης και θύματα, έτσι, θα ισοζυγίζαν την απανθρωπιά τους.

Αλλά ο φόνος που διαπράττει ο Μερσώ δεν έχει σχέση με την υπερψία του αποικιοκράτη. Σκοτώνει, νομίζω, επειδή ολοένα και περισσότερο αποξενώνεται από τον κόσμο, ιδίως μετά τον θάνατο της μητέρας του. Σκοτώνει με την ίδια αδιαφορία που λέει «ναι» στη φίλη του Μαρί, όταν τον ρωτά κατά πόσο θα ήταν έτοιμος να της κάνει πρόταση γάμου. Με την ίδια αδιαφορία που, νωρίτερα, είχε δεχτεί να μιλήσει θετικά στην αστυνομία για τον γείτονά του Ρεϊμόντ, ενώ ήξερε ότι πρόκειται για έναν άθλιο και βίαιο προαγωγό. Λέει «ναι» και στις δυο περιπτώσεις, χωρίς να νιώθει ούτε έρωτα για τη μια ούτε φιλία για τον άλλο. Λέει «ναι», επειδή απογυμνώνεται από κάθε είδους αίσθημα. Εξάλλου, με ίδια συναισθηματική κενότητα αντιμετώπιζει και τη θανατική του καταδίκη. Αντίθετα, με το να είναι αντιπατική στα κίνητρά της, η εκδίκηση του «άλλου ξένου» δεν σημαίνει πως είναι χωρίς κανένα κίνητρο.

Πλημμυρισμένος απ' την αρχή ως το τέλος του βιβλίου με αισθήματα παράπονου, οργής, ανεκτόνωτου πάθους, αντιφάσεων, τύψεων και απόγνωσης, ο ήρωας του Νταούντ δεν είναι ο άλλος ξένος. Είναι «εντελώς άλλος». Εκεί που κάπως πλησιάζει τον Μερσώ του Καμύ είναι στον μετεωρισμό μεταξυ παλιού μίσους και νέας απόγνωσης.

«Αν με είχες γνωρίσει πριν από δεκαετίες», λέει κάποια στιγμή στον ακροατή του, «θα σου είχα σερβίρει την εκδοχή της πόρνης Αλγερίας και του αποικιοκράτη που την εκμεταλλεύεται με αλληπάλληλους βιασμούς και βιαιότητες. Αλλά έχω αποστασιοποιηθεί. Ποτέ δεν είχαμε αδελφή ο αδελφός μου ο Ζουτζ κι εγώ, τελεία και παύλα». Επί ξυρού ακμής, ούτε ένθερμος πατριώτης ή πιστός του Αλλάχ ούτε ικανός να χειριστεί μια ζωή χωρίς κάποιο νόημα, μένει πλέον να παραπονιέται. Σαν τη δυστυχή συνειδηση της εγελιανής «πανουργίας της λογικής». Μολυσμένος από τον ορθολογισμό των αποικιοκρατών, αλλά όχι τόσο ώστε να απαλλαγεί από τη θαλπωρή της παραδοσιακής κοινότητας.

Εκεί υπεισέρχεται η παραδοξολογία του Τοκβίλ που έβαλα σε προμετωπίδα. (Ενός ανθρώπου που μελέτησε τον κίνδυνο να μετατραπεί η δημοκρατία σε τυραννία της πλειοψηφίας, αν δεν διασφαλίζει τον σεβασμό των μειονοτήτων.) Είτε υπάρχει ανώτερη κουλτούρα στην οποία όλοι πρέπει να εκπαιδευτούν – αυτή που υποστηρίζει την ισότητα των φύλων, τον σεβασμό των παιδιών, την μέριμνα για τους αδύναμους, την αγάπη για τα ζώα και την προστασία της φύσης, χωρίς κανέναν θεικό έλεγχο με ανταμοιβές και τιμωρίες – είτε όλες οι κουλτούρες είναι ισότιμες, όπως θέλει ο Λεβί-Στρως και ο «πολιτισμικός σχετικισμός». Οπότε, γιατί να μην οφείλουμε να δεχτούμε τις μπουρκες, τις κλειτοριδεκτομές, τις κατακρημνίσεις των ομοφυλοφίλων από τα ψηλότερα κτίρια, τους λιθοβολισμούς των μοιχαλίδων ή τις σφαγές των απίστων, ως πολιτισμικές αξίες ισότιμες προς εκείνες του Διαφωτισμού; Το πώς ντύνεται ή τι τρώει κανείς, φυσικά και δεν μπορεί να κριθεί «ανώτερο» από το πώς ντύνεται ή τρώει κάποιος άλλος. Αλλά είναι σίγουρα «ανώτερο» να μην επιβάλλεται μόνιμη περιβολή για τον μισό πληθυσμό ή ειδική διαίτα για όλους, σε κάποιες λατρευτικές περιόδους.

Πού βρίσκεται η ισορροπία, ποια είναι τα όρια αυτής της «ανωτερότητας»; Στον κίνδυνο να γίνει κανείς «ξένος», είναι μια απάντηση. Αλλά αυτός ο «ξένος», τουλάχιστον, έχει επίγνωση του κινδύνου και τον πολεμά εξετάζοντάς τον. (Η ιδέα περί ισότητας των πολιτισμικών συστημάτων είναι ιδέα μιας κουλτούρας μόνο – της Δυτικής.) Ο «άλλος ξένος» αντιμετώπιζει αυτόν τον κίνδυνο καλοπιάνοντάς τον, γιατί φοβάται να χάσει την παρηγοριά του ανήκειν κι αδυνατεί να διαχειριστεί την απόρριψή της. ▲